

BUGARŠTICE U HEKTOROVIĆEVO DOBA

1.

Najstariji zapis narodnih pjesama dugog stiha što ih zovemo bugaršticama potječe — dobro je poznato — iz šestog decenija 16. st., kad je Petar Hektorović u svoje *Ribanje i ribarsko prigovaranje* unio dva takva teksta: o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu i o Radosavu Siverincu.¹ Živ stogodišnji interes za bugarštice uvijek je počivao na dvjema iz Hektorovićeve spjeva, a zaključci su se potom proširivali na sve ostale. Književnopovijesna i estetska ocjena bugarštica temeljito se izmijenila: od Jagićeva mišljenja (iz god. 1880) da su te pjesme »izbljedjeli tragovi nekadašnje ljepote« te da im je u 16. (i 17) st. svojstvena »klonulost i staračka slabost«² do Čalina isticanja sumnjama nepodložne »autonomne ljepote tih narodnih pjesama kao najdragocjenijeg dijela Hektorovićeve spjeva«.³

Ne postoji, dakle, nesloga u onome što se smatra bitnim dijelom suvremene ocjene o bugaršticama. Nesuglasna su mišljenja oko pojedinosti: ne zna se koliko je Hektorović pouzdano prenio što su ribari Paskoj i Nikola »bugarili«. To se očitovalo i na znanstvenome skupu koji je o Petru Hektoroviću održan god. 1968, u povodu 400-godišnjice

¹ Idući je zapis *Majke Margarite* u Barakovićevoj *Vili Slovinci*. O tome v. Josip Kekez, *Bugaršćice, starinske hrvatske narodne pjesme*, Čakavski sabor, Split 1978, str. 8—9; bugarštice što ih je zapisao Hektorović u toj se knjizi nalaze na str. 69—71 i 99—101.

² Vatroslav Jagić, *Južnoslavenska narodna epika u prošlosti*, u knjizi: Vatroslav Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja*, PSHK 43, priredio: Marin Franičević, MH — Zora, Zagreb 1963, str. 278—279.

³ Frano Čale, *O jedinstvu nadahnuća u »Ribanju i ribarskom prigovaranju«*, Zbornik radova o Petru Hektoroviću (= ZRPH), posebno izdanje Kritika, sv. 6, Zagreb 1970, str. 96—106; v. str. 103.

izlaska *Ribanja*; osim dvojbe oko tog pitanja⁴ bilo je i jasna opredjeljivanja: neki su smatrali da je Hektorović bugarštice sigurno vjerno zapisao,⁵ drugi — da ih je sigurno redigirao.⁶

Odluka u korist jednog od tih mišljenja (pri čemu ne bi prevagnula slobodna procjena bez čvrstih argumenata) mnogo bi koristila neobično važnom proučavanju suodnosa pisane i usmene hrvatske književnosti kroz stoljeća, što je sistematskim postalo u naše dane.⁷ Na žalost, izravan put prema toj odluci nije više moguć. Od davnoga časa kad je zamro pjev Hektorovićevih ribara ostalo je poređivanje sigurnoga s krajnje neizvjesnim: zapisa s nekoć pjevanom verzijom teksta.

2.

Budući da je tako, valja odabrati put posredna dokazivanja. Magistranim izvorom za spoznaje o postavljenom i o drugim važnim pitanjima može se pritom smatrati pismo što ga je zajedno s kopijom svojeg spjeva Petar Hektorović poslao (20. listopada 1557) Mikši Pelegrinoviću u Zadar.⁸ Već je primjerom pokazano kako se pri istraživanju problema o kojima je riječ treba služiti upravo tim tekstom.⁹ Usredotočujući se u pismu na osobito važni, završni dio, donosimo ga ističući u njemu bitne tvrdnje. Tekst je tog dijela pisma:

A za što imam sumnju nemalu da ti će u onomu ribarskomu prigovaranju jedna stvar biti neugodna dokle joj uzrok ne poznaš, a to

(1) *jere si (možebiti) i od drugih slišal bugarščice one koje su moji ribari bugarili i onu istu pisan koju obadva zajedno pripivaše, i mni mi se da mi ćeš reći u sebi:*

(2) *zašto nisi sam od tvoga uma kojegodi bugarščine i pisan izmislilo i složio*

(3) *nego si pošal one stvari kê i druzi umiju povidati?*

Zato ti dam znati da sam ja veliku pomnju stavil

(4) *ispisati izvarsnomu vitezu onomu i dati na znanje sve ribanje moje i vās put moj pravom istinom onako kakov je bio, ne priloživ jednu rič najmanju,*

⁴ Maja Bošković-Stulli, *Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu*, ZRPH, str. 182—199; v. str. 183.

⁵ Franjo Svec, *Petar Hektorović u hrvatskoj književnosti*, ZRPH, str. 79—85; v. str. 81. — Nikica Kolumbić, *Hektorovićevo »Ribanje« kao predmet književno-naučnih ispitivanja*, ZRPH, str. 123—130; v. str. 129.

⁶ Lovro Zupanović, *Napjevi iz Hektorovićeve »Ribanja« u svjetlu suvremene muzikološke interpretacije*, ZRPH, str. 40—55; v. str. 51, bilj. 25.

⁷ Josip Kekez, *Susreti i dodiri usmene i pisane hrvatske književnosti do preporoda*, magistarska radnja (rukopis), Zagreb 1973, 311 str.

⁸ Hanibal Lucić — Petar Hektorović, *Skladanja izvarsnih pisan razlikih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, PSHK 7, priredio: Marin Franičević, MH — Zora, Zagreb 1968, str. 223—225.

⁹ Marin Franičević, *Poetika Petra Hektorovića*, ZRPH, str. 15—24; v. str. 17.

jer se inako nije pristojalo ni onomu komu pisah ni meni koji sam pisal, budući mi draga bila vazda istina u svemu, i toliko veće, zašto

(5) *tko godi bi šteći poznal da su riči novo složene i izmišljene*, mogal bi po tom verovati i daržati da je i sve ostalo ono s lažom složeno i izmišljeno. Zatim jošće vim da zna tvoja milost kakono Latini darže (pravo i dostojno) historiju za rič istinu, jere joj stavljeno jest ime od one riči koja se zove histor, ča zlamenjuje vidinje ali poznanje, a to zač nitkor ini ne piše tej stvari nego tko jih je vidio i poznao.

(6) *Tako ti i mi i sve strane našega jezika (koji se meju svimi ostalimi na svitu najveći broji i nahodi) darže i scine bugarščice za stvari istine, brez sumnje svake*,¹⁰

a ne za lažne kako su pripovisti nike i pisni mnoge. Zato ovo budi odgovor moj i tebi i svim inim

(7) *koji sam sa svom moćju (kako sam umil najbolje) ispisal sve ono ča je Paskoj i Nikola bugaril i spival*;

koje stvari ali su se oni od družih naučili ali druži od njih, toj meni ništore ni daje ni odnosi i ako ćeš da ti povim ono ča se meni mni, dim ti da je veće prilično k istini da su se oni od družih naučili nego druži od njih, a to jere su oni ribari i ljudi od mora koji, brodeći se nigda s ovim a nigda s onim,

(8) *ništo su od ovoga a ništo od onoga slišali i s pomnjom sišajući naučili*.¹¹

Hektorovićeve se tvrdnje mogu ovako sažeti i svrstati:

- a) bugarštice su opća svojina (1, 3, 8);
- b) usmenim se putem prenose (1, 8);
- c) prostiru se na vrlo velikome području (6);
- d) Hektorović je htio dati vjerodostojan opis svojega puta (4);
- e) zato je vjerno zapisao bugarštice (i druge dvije pjesme) kojih se tekst može kontrolirati jer je općepoznat (7);
- f) zapisane bugarštice nipošto nisu njegov proizvod, jer bi to čitatelji prepoznali po jezičnim elementima (5);
- g) ipak, u Hektorovićevo vrijeme postoje bugarštice što ih »izmišljaju i slažu« pjesnici-pojedinci (2).

Na ovome ćemo se mjestu pozabaviti samo nekima od tih tvrdnji, i to posljednjim trima [e), f), g)].

¹⁰ Tim riječima Hektorović zapravo izriče da su bugarštice poznate i raširene po cijelome slavenskom svijetu, o kojem informacije vjerojatno uzima iz Pribojevićeva govora; v. Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius), *O podrijetlu i zgodama Slavena (De origine successibusque Slavorum)*, uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak, preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, knj. 1, JAZU, Zagreb 1951, str. 62 i 166; usp. također Čale, *n. dj.*, str. 97.

¹¹ PSHK 7, str. 224—225.

izlaska *Ribanja*; osim dvojbe oko tog pitanja⁴ bilo je i jasna opredjeljivanja: neki su smatrali da je Hektorović bugaršnice sigurno vjerno zapisao,⁵ drugi — da ih je sigurno redigirao.⁶

Odluka u korist jednog od tih mišljenja (pri čemu ne bi prevagnula slobodna procjena bez čvrstih argumenata) mnogo bi koristila neobično važnom proučavanju suodnosa pisane i usmene hrvatske književnosti kroz stoljeća, što je sistematskim postalo u naše dane.⁷ Na žalost, izravan put prema toj odluci nije više moguć. Od davnoga časa kad je zamro pjev Hektorovićevih ribara ostalo je poređivanje sigurnoga s krajnje neizvjesnim: zapisa s nekoć pjevanom verzijom teksta.

2.

Budući da je tako, valja odabrati put posredna dokazivanja. Magistrálnim izvorom za spoznaje o postavljenom i o drugim važnim pitanjima može se pritom smatrati pismo što ga je zajedno s kopijom svojeg spjeva Petar Hektorović poslao (20. listopada 1557) Mikši Pelegrinoviću u Zadar.⁸ Već je primjerom pokazano kako se pri istraživanju problema o kojima je riječ treba služiti upravo tim tekstom.⁹ Usredotočujući se u pismu na osobito važni, završni dio, donosimo ga ističući u njemu bitne tvrdnje. Tekst je tog dijela pisma:

A za što imam sumnju nemalu da ti će u onomu ribarskomu prigovaranju jedna stvar biti neugodna dokle joj uzrok ne poznaš, a to

(1) *jere si (možebiti) i od drugih slišal bugaršćice one koje su moji ribari bugarili i onu istu pisan koju obadva zajedno pripivaše, i mni mi se da mi češ reći u sebi:*

(2) *zašto nisi sam od tvoga uma kojegodi bugaršćine i pisan izmislilo i složio*

(3) *nego si pošal one stvari kê i druzi umiju povidati?*

Zato ti dam znati da sam ja veliku pomnju stavil

(4) *ispisati izvaršnomu vitezu onomu i dati na znanje sve ribanje moje i vās put moj pravom istinom onako kakov je bio, ne priloživ jednu rič najmanju,*

⁴ Maja Bošković-Stulli, *Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu*, ZRPH, str. 182—199; v. str. 183.

⁵ Franjo Švelec, *Petar Hektorović u hrvatskoj književnosti*, ZRPH, str. 79—85; v. str. 81. — Nikica Kolumbić, *Hektorovićeva »Ribanje« kao predmet književno-naučnih ispitivanja*, ZRPH, str. 123—130; v. str. 129.

⁶ Lovro Zupanović, *Napjevi iz Hektorovićeve »Ribanja« u svjetlu suvremene muzikološke interpretacije*, ZRPH, str. 40—55; v. str. 51, bilj. 25.

⁷ Josip Kekez, *Susreti i dodiri usmene i pisane hrvatske književnosti do preporoda*, magistarska radnja (rukopis), Zagreb 1973, 311 str.

⁸ Hanibal Lucić — Petar Hektorović, *Skladanja izvaršnih pisan razlicih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, PSHK 7, priredio: Marin Franičević, MH — Zora, Zagreb 1968, str. 223—225.

⁹ Marin Franičević, *Poetika Petra Hektorovića*, ZRPH, str. 15—24; v. str. 17.

jer se inako nije pristojalo ni onomu komu pisah ni meni koji sam pisal, budući mi draga bila vazda istina u svemu, i toliko veće, zašto

(5) *tko godi bi šteći poznal da su riči novo složene i izmišljene*, mogal bi po tom verovati i daržati da je i sve ostalo ono s lažom složeno i izmišljeno. Zatim jošće vim da zna tvoja milost kakono Latini darže (pravo i dostojno) historiju za rič istinu, jere joj stavljeno jest ime od one riči koja se zove histor, ča zlamenjuje vidinje ali poznanje, a to zač nitkor ini ne piše tej stvari nego tko jih je vidio i poznao.

(6) *Tako ti i mi i sve strane našega jezika (koji se meju svimi ostalimi na svitu najveći broji i nahodi) darže i scine bugarščice za stvari istine, brez sumnje svake*,¹⁰

a ne za lažne kako su pripovisti nike i pisni mnoge. Zato ovo budi odgovor moj i tebi i svim inim

(7) *koji sam sa svom moćju (kako sam umil najbolje) ispisal sve ono ča je Paskoj i Nikola bugaril i spival;*

koje stvari ali su se oni od družih naučili ali družu od njih, toj meni ništore ni daje ni odnosi i ako ćeš da ti povim ono ča se meni mni, dim ti da je veće prilično k istini da su se oni od družih naučili nego družu od njih, a to jere su oni ribari i ljudi od mora koji, brodeći se nigda s ovim a nigda s onim,

(8) *ništo su od ovoga a ništo od onoga slišali i s pomnjom slišajući naučili*.¹¹

Hektorovićeve se tvrdnje mogu ovako sažeti i svrstati:

- a) bugarštice su opća svojina (1, 3, 8);
- b) usmenim se putem prenose (1, 8);
- c) prostiru se na vrlo velikome području (6);
- d) Hektorović je htio dati vjerodostojan opis svojega puta (4);
- e) zato je vjerno zapisao bugarštice (i druge dvije pjesme) kojih se tekst može kontrolirati jer je općepoznat (7);
- f) zapisane bugarštice nipošto nisu njegov proizvod, jer bi to čitatelji prepoznali po jezičnim elementima (5);
- g) ipak, u Hektorovićevo vrijeme postoje bugarštice što ih »izmišljaju i slažu« pjesnici-pojedinci (2).

Na ovome ćemo se mjestu pozabaviti samo nekima od tih tvrdnji, i to posljednjim trima [e), f), g)].

¹⁰ Tim riječima Hektorović zapravo izriče da su bugarštice poznate i raširene po cijelome slavenskom svijetu, o kojem informacije vjerojatno uzima iz Pribojevićeva govora; v. Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius), *O podrijetlu i zgodama Slavena (De origine successibusque Slavorum)*, uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak, preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, knj. 1, JAZU, Zagreb 1951, str. 62 i 166; usp. također Čale, *n. dj.*, str. 97.

¹¹ PSHK 7, str. 224—225.

izlaska *Ribanja*; osim dvojbe oko tog pitanja⁴ bilo je i jasna opredjeljivanja: neki su smatrali da je Hektorović bugaršnice sigurno vjerno zapisao,⁵ drugi — da ih je sigurno redigirao.⁶

Odluka u korist jednog od tih mišljenja (pri čemu ne bi prevagnula slobodna procjena bez čvrstih argumenata) mnogo bi koristila neobično važnom proučavanju suodnosa pisane i usmene hrvatske književnosti kroz stoljeća, što je sistematskim postalo u naše dane.⁷ Na žalost, izravan put prema toj odluci nije više moguć. Od davnoga časa kad je zamro pjev Hektorovićevih ribara ostalo je poređivanje sigurnoga s krajnje neizvjesnim: zapisa s nekoć pjevanom verzijom teksta.

2.

Budući da je tako, valja odabrati put posredna dokazivanja. Magistranim izvorom za spoznaje o postavljenom i o drugim važnim pitanjima može se pritom smatrati pismo što ga je zajedno s kopijom svojeg spjeva Petar Hektorović poslao (20. listopada 1557) Mikši Pelegrinoviću u Zadar.⁸ Već je primjerom pokazano kako se pri istraživanju problema o kojima je riječ treba služiti upravo tim tekstom.⁹ Usredotočujući se u pismu na osobito važni, završni dio, donosimo ga ističući u njemu bitne tvrdnje. Tekst je tog dijela pisma:

A za što imam sumnju nemalu da ti će u onomu ribarskomu prigovaranju jedna stvar biti neugodna dokle joj uzrok ne poznaš, a to

(1) *jere si (možebiti) i od drugih slišal bugarščice one koje su moji ribari bugarili i onu istu pisan koju obadva zajedno pripivaše, i mni mi se da mi češ reći u sebi:*

(2) *zašto nisi sam od tvoga uma kojegodi bugarščine i pisan izmislilo i složio*

(3) *nego si pošal one stvari kê i druzi umiju povidati?*

Zato ti dam znati da sam ja veliku pomnju stavil

(4) *ispisati izvarsnomu vitezu onomu i dati na znanje sve ribanje moje i vâs put moj pravom istinom onako kakov je bio, ne priloživ jednu rič najmanju,*

⁴ Maja Bošković-Stulli, *Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu*, ZRPH, str. 182—199; v. str. 183.

⁵ Franjo Svec, *Petar Hektorović u hrvatskoj književnosti*, ZRPH, str. 79—85; v. str. 81. — Nikica Kolumbić, *Hektorovićeva »Ribanje« kao predmet književno-naučnih ispitivanja*, ZRPH, str. 123—130; v. str. 129.

⁶ Lovro Zupanović, *Napjevi iz Hektorovićeve »Ribanja« u svjetlu suvremene muzikološke interpretacije*, ZRPH, str. 40—55; v. str. 51, bilj. 25.

⁷ Josip Kekez, *Susreti i dodiri usmene i pisane hrvatske književnosti do preporoda*, magistarska radnja (rukopis), Zagreb 1973, 311 str.

⁸ Hanibal Lucić — Petar Hektorović, *Skladanja izvarsnih pisan razlikih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, PSHK 7, priredio: Marin Franičević, MH — Zora, Zagreb 1968, str. 223—225.

⁹ Marin Franičević, *Poetika Petra Hektorovića*, ZRPH, str. 15—24; v. str. 17.

Navedeno pismo Pelegrinoviću ponekad se — ne bez opravdanja — uzima kao vjerodostojan dokaz da Hektorović nije prerađivao, dok se o izvornosti onih »pjesama na narodnu« što nisu popraćene dokazom takve vrste ozbiljno sumnja (npr. o nekim pjesmama iz opusa Džore Držića ili o bugarštici u Barakovića).¹²

3.

Posve bi korektan postupak s Hektorovićevim pismom doista tražio da se u njegove tvrdnje povjeruje, a svaka da se sumnja smatra utemeljenom tek kad joj se u prilog nađu čvrsti dokazi. Iako se to ne čini uvijek, valja reći kako je mogućnost da bugaršticu sastavi pjesnik-pojedinac u Hektorovićevo vrijeme doista postojala te se priznaje također u književnoj historiografiji novijeg vremena. Preradba bugarštice (ili kakve druge narodne pjesme) prema jednom se mišljenju sastojala u tome što ju je pjesnik-pojedinac snabdio rimama, čuvajući njezinu prvotnu svježinu.¹³ Prema drugom pak mišljenju ne bi ni bila riječ o preradbi, već o pjesmama koje su posve iznova sastavljene u bugarštičkom tonu.

Neki su Hektorovićevi suvremenici ostavili pokoju pjesmu¹⁴ što joj se izvor naslućuje među bugaršticama. U *Ranjininu zborniku* sačuvana je pjesma *Odiljam se ...*,¹⁵ o kojoj se misli da bi joj autor mogao biti Džore Držić i za koju se kaže da »podsjeća na bugarštice«,¹⁶ da je »u stilu narodnih bugarštica«,¹⁷ i sl. U tu bismo skupinu smjeli iz istog zbornika svrstati još neke »pjesme na narodnu«, od kojih uzimamo: *Djevojka je podranila*¹⁸ i *Djevojka je ružu brala*.¹⁹ I Lucićeva pjesma *Od kola*²⁰ svojim stihom (petnaestercem) »podrijetlo duguje narodnom pjevanju, bugaršticama«. ²¹ Njima bismo (također zbog dugog stiha: šesna-

¹² Marin Franičević, *Petar Hektorović*, PSHK 7, str. 162.

¹³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II izdanje, priredili: Milan Ratković i Jakša Ravlić, MH, Zagreb 1961, str. 101.

¹⁴ Pjesmu dugog stiha što je nastala u doba hrvatske renesansne književnosti, a sigurno je (ili bar po svoj prilici) plod pjesnika-pojedinca, mogli bismo doista nazvati »umjetnom bugaršticom«, ali ćemo je radi kratkoće zvati naprosto *pjesma* (za razliku od *bugarštice*).

¹⁵ Tekst u knjizi: *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, PSHK 5, priredio: Rafo Bogišić, MH — Zora, Zagreb 1968, str. 60.

¹⁶ Kombol, *n. dj.*, str. 100.

¹⁷ Dr Rafo Bogišić, *Leut i trublja*, antologija starije hrvatske poezije za učenike i studente, Školska knjiga, Zagreb 1971, str. 75.

¹⁸ Tekst u PSHK 5, str. 443.

¹⁹ Tekst u PSHK 5, str. 444.

²⁰ Tekst u PSHK 7, str. 47—48. — O metričkim osobinama te pjesme v. Marin Franičević, *Hanibal Lucić*, PSHK 7, str. 12.

²¹ Bogišić, *Leut ...*, *n. dj.*, str. 108.

esterca) mogli priključiti dio jedne od uvodnih pjesama Vetranovićevu *Piligrinu*, i to *Pjesance druge mladosti*²² (stihovi 283—314).

Postoji dovoljno razloga da ustvrdimo kako navedenih pet pjesama dokazuje da se među našim renesansnim pjesnicima doista našao pokoji što bi »izmislio i složio« kakvu bugarštici sličnu pjesmu. Te pak pjesme mogu postati izvanredno korisnim sredstvom u prosuđivanju o tekstovima za koje — unatoč tračku sumnje — držimo da bi mogli biti izvorne narodne bugarštice.

Odnos između bugarštica i pjesama može se mjeriti kriterijima sličnosti (stih, jezičnostilska sredstva) i kriterijima različitosti. Pri analizi koja ih želi utvrditi bugarštice ćemo označivati dvoslovčanim siglama²³ a pjesme jednoslovčanima.²⁴

4.

Kao što se može zaključiti prema nekoliko navedenih mišljenja, ovisnost o bugaršticama ne pokazuju pjesme samo svojim općim dojmom nego i točno ustanovljivim sastavnicama. S pravom se npr. kaže da je u pjesmama dugi stih uzet iz bugarštica. Pažljiva analiza također pokazuje da su se u pjesme prenijele specifične jezične crte koje se najbolje poznaju iz sačuvanih bugarštica.²⁵

Već je dobro poznato da su deminutivi imenica zbog svoje velike čestote u bugaršticama jedno od njihovih bitnih stilskih obilježja.²⁶ Budući da to vrijedi također za sve naše petrarkističke »pisni ljuvene«,²⁷ izlazi da taj element govori o tijesnoj vezi onovremenoga umjetnog pjesništva s bugaršticama, odnosno usmenom poezijom uopće.

Korisno je da se svrstaju svi deminutivi imenica iz tekstova kojima se ovdje neposredno bavimo.

1. sa sufiksom -ac

a) u bugaršticama: *bratac* MM 753 + 755, 822 + 824, 837 + 839, 879 + 881, *jelenčac* MA 554;

b) u pjesmama: *bratac* P 15, *vjenačac* P 8, R 4, 15, *vjenčac* R 22;

²² *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. GJ. Daničić, dio II, Stari pisci hrvatski, knj. 4, JAZU, Zagreb 1872, str. 63—71.

²³ Iz Hektorovičeva ćemo *Ribanja* osim dviju bugarštica (o Marku i Andrijašu = MA, o Radosavu Siverincu = RS) iskoristiti tekst *I kliče devojka*; sva tri teksta v. u PSHK 7, str. 187—192. Primjere iz Barakovičeva zapisa *Majke Margarite* (= MM) dajemo prema knjizi: Petar Zoranić — Juraj Baraković, *Planine — Vila Slovinka*, PSHK 8, priredio: Franjo Švelec, MH — Zora, Zagreb 1964, str. 333—337.

²⁴ *Odiljam se ...* = O; *Djevojka je podranila* = P; *Djevojka je ružu brala* = R; *Od kola* = K; Vetranovićev fragment = V.

²⁵ Opis jezika u bugaršticama iz *Ribanja* v. u knjizi: Dr. Aleksandar Mladenović, *Jezič Petra Hektorovića*, Matica srpska, Novi Sad 1968, str. 151—189.

²⁶ M. Bošković-Stulli, *n. dj.*, str. 188.

²⁷ Milan Rešetar, *Rječnik i dikcija pjesama Račinina zbornika*, Rad JAZU, knj. 260, Zagreb 1938, str. 1—56; v. str. 26.

2. sa sufiksom *-ak*

a) u bugaršticama: *bojak* KD 705, *brajenak* MM 720 + 722, *drumak* MA 555, 561, *gravranak* MM 787, *jelenak* MA 559, 560, 563, *plinak* MA 525, 574, *ramenak* RS 641, *sinak* MA 550, MM 720 + 722, 756 + 758, 825 + 827, 846+848, 879 +881, *šćitak* RS 639, 650, 651;

b) u pjesmama: *bojak* R 21, *bosilak* P 2, *danak* O 7, K 1, V 286, *drumak* O 16, *listak* R 3, 14, *sanak* O 7, P 4, V 285, *večerak* P 14;

3. sa sufiksom *-ic*

a) u bugaršticama: *konjic* MA 529, RS 640, KD 717;

b) u pjesmama: *konjic* R 7, 8, *slavic* P 3, 9;

4. sa sufiksom *-ce*

a) u bugaršticama: *ličce/lišće* MM 876 + 878, *očice* MM 861 + 863, 864 + 866, *s(a)rdašće* MA 537, 541, 559, MM 756 + 758, 849 + 851, 864 + 866, *vinće* MA 576, RS 611, 624, 626;

b) u pjesmama: *ličce/lišće* O 3, 28, R 6, K 24, *srdadžce/sardačće* O 7, K 10, *sunadžće* R 3, 16, 21, V 288, 289;

5. sa sufiksom *-ica*

a) u bugaršticama: *dušica* MA 561, *sabljica* MA 541, 550, RS 641, 651, KD 716, 717, *stražica* RS 612, 618;

b) u pjesmama: *djevojčica* P 4, 18, R 19, *glavica* R 22, *maglica* P 5, *ružica* P 1, R 4, 21, *strilica* K 5, 12, *vodica* R 8.

Ta nam građa omogućuje da zaključimo kako su za bugarštice od deminutiva osobito svojstveni oni sa sufiksom *-ak*, a upravo se ti rado prenose u pjesme. Naprotiv, iako naše petrarkističko pjesništvo obiluje deminutivima, u njemu su oblici sa sufiksom *-ak* vrlo rijetki.²⁸ To bi moglo biti nagovještajem da se glavni dio »pisni ljuvenih« nije oslanjao na bugarštice, već na drugačije pjesme usmene narodne književnosti.

Mnoge deminutivne tvorbe iz bugarštica zajedničke su pjesmama, kojima tako upućuju na pravi izvor. Među te deminutive pripadaju: *brat-ac*, *bojak*, *drumak*, *konjic*, *ličće*. No postoje u pjesmama također tvorbe koje su samo načinjene analogno drugim bugarštičkim tvorbama; po uzoru na zajednički oblik *konjic* nalazi se u pjesmama deminutiv *slavic*, za koji nije potvrđeno da je bugarštički, ali se vrlo mnogo upotrebljava u »pisnima ljuvenim«.

Iz većeg broja jezičnih podataka izdvajamo neke leksičke odraze bugarštica u pjesmama. Takav je glagol *klikovati* 'zvati' (MA 582, 583, 587, MM 720 + 722), što u pjesmi R ovako odjekuje:

Djevojka je ružu brala po ravnoj livadi,
oblaka je *klikovala*: »Hod' mi ružu hladi ...« (st. 1—2)

Slično je s glagolom *razbirati*, koji se iz KD (»Stani se, Šišmane, tere mi *razbiraj* glasove«, st. 702) širi u Vetranovićevu pjesmu V, gdje postaje možda najbiranijom od svih upotrijebljenih leksičkih jedinica, iako s prilično neodređenim značenjem:

²⁸ Rešetar, n. dj., str. 26—27.

da se s mrakom rastavite, *razbirajte* bieli danak 286
u sunačcu i svjetlosti za-č tuj slavu tko *razbira* 289
oniem, ki su vazda spravni *razbirat* ih po svjetlosti 306
razmi stvorca i sve stvari u svjetlosti *razbirati* 308
svak po tihu *razbirajte* ka se u njem goji kripos 314

Međusobne dodirne točke (od kojih je pokazan tek manji broj) ne-
dvojbeno pokazuju da su pjesme o kojima je ovdje riječ doista proistekle
iz bugarštica.

5.

Razlika između originala (bugarštice) i njegova nadomjeska (pjesme)
može se — prema Hektoroviću [tvrdnja f] — razabrati i po tome što
u pjesmi nedostaju neke bugarštičke formalne i jezične osobine.

U metričkome smislu pjesma je (za razliku od bugarštice) lišena re-
frena (priloška) i metričke raznolikosti: kroz svaku je napose uzetu pje-
smu proveden samo jedan od nekoliko mogućih dugih stihova. Osim to-
ga, pjesma poznaje rimu, koje u bugarštici nema.

U jezičnostilskome smislu pjesma se odlikuje izostankom nekih bugar-
štičkih elemenata. Suvremenici književnog zbivanja o kojem je riječ
vjerojatno su imali razvijen osjećaj za ukupnost jezičnostilskih osobina
u bugaršticama te su po njihovu smanjenom broju ili potpunom izostan-
ku u pjesmi također mogli osjetiti da ona nije izvorna. Mi pak danas
tog osjećaja nemamo te moramo uložiti napor da ga nadomjestimo raš-
člambom.

Nema npr. nikakve sumnje da pjesma O sadrži znatan broj bugar-
štičkih jezičnih elemenata. Već se u njezinu prvom stihu:

Odiljam se, moja vilo, Bog da nam bude u družbu

nalazi glagol *odiljati se* 'oprašati se, rastajati se', za koji smijemo smat-
rati da je u tu pretežno ijekavsku pjesmu preuzet kao ikavizam leksič-
kim prenošenjem.²⁹ Isti je oblik u početnome stihu bugarštice RS:

Kada mi se Radosave vojevoda odiljaše.

Ali već distih u pjesmi O:

*Putovaje, uzdihaje i srdačcem svaki danak,
a na oči moje sanak da t' ne pride, moja vilo*

pokazuje dvovrsne elemente: tipične bugarštičke (deminutivi: *srdačce*,
danak, *sanak*) i takve koji u bugaršticama nisu potvrđeni: participi *pu-*

²⁹ Drugi je leksički ikavizam u toj pjesmi pridjev *bil* u vezi *ličce bilo* (sti-
hovi: 3 i posljednji), gdje ima funkciju stalnog epiteta koji je postojao u na-
šemu petrarkističkom pjesništvu od njegove najstarije poznate faze.

tovaje, uzdihaje.³⁰ Ti su participi, osim toga, sigurno konstruktivi: neobično je da nisu izvedeni od prezentske osnove, nego od infinitivne.

Među lako primjetljive osobine bugarštica pripada upotreba zamjeničkog oblika *to* s funkcijom koja nije dokraja objašnjena,³¹ ali je vjerojatno metrička. Osim više primjera iz MA i RS spomenimo da su također u MM, i to:

Cvilu *to* mi cviljaše drobna ptica lastovica 699 + 701
side *to* mi stara majka biloj vili besiditi 735 + 737, 813 + 815
nego *to* mi odleti u planinu črnu goru 795 + 797
Side *to* mi bila vila staroj majci besiditi 801 + 803

U bugarštici MM izvrsno se razaznaje prvotna zadaća metričkoga *to*: da bude nosilac naglaska u drugome dvoslogu početnoga članka, omogućujući zapravo primjenu drugoga izrazitog stilskog sredstva: etičkog dativa-enklitike.³²

Metričkoga *to* u pjesmama ne nalazimo. Jedino mu je nalik zamjenička enklitika *se* u dva primjera iz Lucičeve pjesme *Od kola*. Isprva bi se reklo da je *to* enklitika refleksivne zamjenice («Svak *ti se* zaman zahodi daleko i sakriva» K 11), ali takva interpretacija ne odgovara primjeru: «Ja *ti se* hotjah prik svita nebožac da o d b i g n u» K 13, gdje bismo zapravo oblik *se* mogli protumačiti kao arhaičnu, čakavsku varijantu pokazne zamjenice: *saj, sa, se* (< *so, sa, se*), tj. kao sinonim štokavskom i mlađem čakavskom obliku *to*.³³

Ovo nekoliko primjera (koji bi se mogli nadopuniti drugovrsnima) nedvojbeno pokazuje da su naši pjesnici-pojedinci, «izmišljajući i slažući» svoje umjetne bugarštice (što ih ovdje zovemo pjesmama), ispuštali neke tipične bugarštičke jezičnostilske elemente.

6.

Pjesme koje razmatramo (O, P, R, K, V) podudaraju se s bugaršticama u važnim elementima, a to su: dugi stih i jedan dio jezičnostilskih elemenata tipičnih za bugarštice. Naprotiv, od njih se pjesme također jasno razlikuju, pogotovu svojim dvama stanjima: obilnom zastupljenošću bugaršticama nepoznatih elemenata (metričkih [ujednačenost stiha, pri-

³⁰ U bugaršticama je particip prez. akt. samo na *-ći*; v. Mladenović, *n. dj.*, str. 163. — Naprotiv, postoji također ova potvrda iz pjesama (P, st. 12): *razbiraje*.

³¹ Primjere iz MA i RS daje Mladenović, *n. dj.*, str. 171.

³² Neki primjeri u MA i RS pokazuju već sekundarnu upotrebu oblika *to* — bez etičkog dativa, pa čak i bez enklitike: «Da reci *to* ovako našoj majci junačkoj» MA 553, «Da parvo *to* biše stražice razredio» RS 612, «Odmetni *to* od sebe tvoje junačko oružje» RS 658.

³³ Odatle bi moglo proistići dosta važnih poticaja o mogućim nezabilježenim usmenim pjesmama dugog stiha koje su s obzirom na metričke odlike bile usklađene s čakavskim stanjem.

mjena rime] i jezičnostilskih) te potpunom odsutnošću nekih tipično bugarštičkih crta (nepostojanje refrena-priloška; izostanak pojedinih jezičnostilskih sredstava). Provodeći te postupke, tvorci pjesama dopustili su da budu prepoznati, pa i da se njihovi proizvodi osjete neizvornima te ocijene kao puka imitacija usmenih bugarštica, što su u južnoj Hrvatskoj za renesanse (druga polovina 15. st. i prva pol. 16. st.) bile vrlo omiljene. U tom smislu treba shvatiti pismo Pelegrinoviću, u kojem Hektorović razlikuje »bugarščice one koje su moji ribari bugarili« i »od ... uma kojegodi bugarščine«; drugim riječima: prave i neprave, izvorne i umjetne bugarštice.

To nam omogućuje da ukažemo na rješenje davnog pitanja: jesu li u *Ribanju* zabilježene bugarštice MA i RS izvorne ili od Hektorovića prerađene?

Budući da znamo što Hektorović nije htio činiti (i što je — po njegovu sudu — prerađena bugarštica), smjeli bismo zaključiti: Autor *Ribanja i ribarskog prigovaranja* trudio se da u svoj spjev prenese dvije bugarštice (MA i RS) u onakvu obliku kako su na otoku Hvaru oko sredine 16. st. živjele usmeno se šireći. Na plod njegova posla svakako su se odrazile tadašnje mogućnosti i kriteriji u zapisivanju usmenog blaga te Hektorovićeve osobna spretnost u tome poslu. Namjera mu nije bila da išta u tekstu mijenja. Ako u bugaršticama iz njegova djela ima nekih naknadnih slojeva (npr. čakavizmi nasuprot štokavskoj dijalekatskoj osnovici teksta), onda im uzrok nije zapisivačeva preradba, nego činjenica da su ti tekstovi prije zapisivanja bili cijenjani i rado izvođeni, pa stoga i donekle mijenjani u čakavskoj hvarskoj sredini.

Summary

LONG VERSE FOLK POEMS DURING HEKTOROVIĆ'S TIME

The question is often raised as to how faithfully Hektorović recorded two long verse folk poems (so-called »bugarščice«) which he included in his epic *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (Fishing and Fishermen's Argument), written in 1555 and published in 1568. The poet's letter to Mikša Pelegrinović on October 20, 1557 gives an indirect answer to this question. Hektorović's claim that he didn't »make up and compose« the two »bugarščice« itself implies that artistic »bugarščice« did exist in his time. The long verse poems such as *Odiljam se ...* (from Ranjina's collection, 1507) and certain others may be considered as such. They are characterized by highly polished form (regular number of syllables, rhyme ...) and a reduced number or a complete lack of certain linguostylistic resources. In comparison with such poems, »bugarščice« from *Ribanje ...* appear truly authentic and unpolished, and this would mean that Hektorović was telling the truth when he claimed that he did his best to faithfully take the oral forms of the two »bugarščice« down on paper.